

ქრონოტოპი და შემოქმედებითი მუხტი

(ნასხლეტები ნ. ბარათაშვილისა და ადამ მიცკევიჩის პოეზიიდან)

ანოტაცია: ნ. ბარათაშვილისა და ადამ მიცკევიჩის ზოგიერთი ქმნილების მიხედვით ყურადღება მახვილდება ისტორიულ-მხატვრულ დრო-სივრცეზე ბახტინის ქრონოტოპის თეორიის შესაბამისად. ორივე შემთხვევაში იკვეთება ისტორიული რეალობა – რუსეთის მიერ დაპყრობილი ქვეყნები, ხოლო მხატვრულ სივრცეში – დაუდგარი მემკვიდრეობის სული, ზოგადადამიანური ტკივილით გახშირებული. ამ კონტექსტით განხილულია ნ. ბარათაშვილის „ბედი ქართლისა“ და ადამ მიცკევიჩის „პან თადეუში“, ასევე ორიოდ ლექსი. საინტერესოდ იკვეთება ინტუიციური ცნობიერება დაპყრობილი ქვეყნის რომანტიკოსთა შემოქმედებაში. ამის დასტურად მოგვყავს ნ. ბარათაშვილის „ლოცვა“ და ადამ მიცკევიჩის ლექციების ამონარიდები. (იგი გარკვეული პერიოდი ლექციებს კითხულობდა პარიზის კოლეჯ დე ფრანსიში) მხატვრულ ქმნილებებში იკვეთება ადამ მიცკევიჩის ხედვა, რომ „ინტუიცია არის სულის სიღრმეებიდან მომდინარე ცოდნა: ინტუიციო-ინტუს იტიო – საკუთარი თავის შიგნით შეღწევა, შინაგანი გამოცდილება, შინაგანი ხედვა“. კვლევის დასკვნით ნაწილში მითითებულია, რომ მხატვრულ-ლიტერატურული ქრონოტოპი ერწყმის ყოფით ქრონოტოპს, იკვეთება უნივერსალური ქრონოტოპი: შემოქმედ ნათესავ სულთა (ნ. ბარათაშვილისა და ადამ მიცკევიჩის) საერთო ველი, რომელიც რეალურ დრო-სივრცეზე მაღლა დგას და მხატვრულ სამყაროში მთლიანდება.

საკვანძო სიტყვები: ქრონოტოპი, ინტუიცია, ბახტინი, რომანტიზმი, შემოქმედებითი მუხტი.

Nestan Pipia

/Shota Meskhia Zugdidi State University/

CHRONET AND CREATIVE IMPULSE

(Excerpts from the Poetry of N. Baratashvili and Adam Mickiewicz)

Annotation: According to some works of N. Baratashvili and Adam Mickiewicz, attention is directed to the historic and literary time and space, pursuant to Bakhtin chronet theory. In both cases, historic reality – countries occupied by Russia, and literary space – rebellious spirit is expressed in human

pains. In this context, "Fate Kartlis" by N. Baratashvili, "Pan Tadeusz" by Adam Mickiewicz and two other poems are discussed.

Intuitive consciousness in the works of romanticists, who belong to the occupied country, is very interesting. This is proved in the poem "Pray" by N. Baratashvili and in the abstracts from the lectures by Adam Mickiewicz. (He was a lecturer at the College de France in Paris for a certain time).

Literary works show Adam Mickiewicz's vision, "intuition is the knowledge from the soul depth: intuitio – intus itio – penetration in yourself, internal experience, internal vision". (<http://press.ge/new/?m=&AID=18297>)

In the final part of the research, it is concluded that literary chronet is merged with everyday chronet and universal chronet is revealed: common field of creatively related souls (N. Baratashvili and Adam Mickiewicz) which stands higher than real time and space and is united in the literary world.

Key words: Chronet, intuition, Bakhtin, romanticism, creative impulse.

ლიტერატურულ ქმნილებასთან ზიარება მკითხველისგანაც შემოქმედებით პროცესს მოითხოვს. ცნობილი გამოთქმა: „იყო მკითხველი ეს თავისთავად სასწაულია“ (გ. დოჩანაშვილი), გულისხმობს ნაწარმოების ავტორთან თანამშრომლობას, უფრო მეტიც: საკუთარის აღმოჩენას ჯვარსახოვნებითი აზროვნების ვერტიკალურ ვექტორზე. სამისოდ არსებობს მრავალი ლიტერატურული კონცეფცია, ასევე ფილოსოფიურ-ესთეტიკური, ლიტერატურათმცოდნეობითი აზროვნების სისტემა. ერთ-ერთი საინტერესო მიდგომა მხატვრული ნაწარმოების დეკოდირებისათვის არის ბახტინის ქრონოტოპის თეორია. მკვლევრები მიუთითებენ, რომ ეს არის ფილოსოფიური, ისტორიული და სტილისტური სიღრმით გამორჩეული ნააზრევი. თვით ცნება გულისხმობს დროისა და სივრცის კატეგორიათა გამთლიანებას („ქრონოს“ – დრო, „ტოპოს“ – სივრცე. ბერძნ.)

„ბახტინის კონცეფციის თანახმად ქრონოტოპი სამი ძრითადი მიმართულებით ფუნქციონირებს. ეს მიმართულებებია:

ა) ტექსტის დონეზე ისტორიის წარმოჩენა

ბ) ტექსტის დონეზე ჟანრის რეალიზება

გ) პერსონაჟთა ინდივიდუალური დროსივრცული ველის ასახვა.“ (რატიანი 2008: 53)

„მხატვრული შემოქმედება გარედან შემოსული მასალის განსახოვნებაა“ (არისტოტელე), შესაბამისად, ლიტერატურული სამყარო ზემოთ აღნიშნული მიმართულებების რეალიზებაა ამ

მასალის საფუძველზე – მეტ-ნაკლები სიღრმითა და გამოსახვის განსხვავებული ხერხებით.

ცნობილი და მრავალმხრივ განხილული ფაქტია, რომ ქართული რომანტიზმის განვითარებას ხელი შეუწყო ეროვნული თვითმყოფადობის ხელყოფამ, იმპერატორ ალექსანდრე I – ის 1801 წლის მანიფესტით საქართველოს სახელმწიფოებრიობის გაუქმებამ და მისმა თანამდევმა პროცესებმა. XIX საუკუნის დასაწყისი დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლით, თავისუფლების დაუოკებელი წყურვილით გამოირჩა. სისხლში ჩახშობილი აჯანყებები, რუსული იმპერიის ხიშტი ცხადყოფდა, რომ ქვეყანა უმძიმეს ვითარებაში აღმოჩნდა. რუსი მოხელეები დამოუკიდებლობისთვის დაუცხრომლად მებრძოლ სოლომონ მეორესა და ალ. ბატონიშვილს შთააგონებდნენ, რომ მათი ბრძოლა „სამართლიანობის, კანონისა და ღმერთის საწინააღმდეგოდ ქმედებაა“. ისტორიულ წყაროებში დამონმებულია ალ. ბატონიშვილის „შეუვალი მსჯელობის“ პასუხიც, რომ ყოველი რუსი მოხელე საქართველოში თავისი ქვეყნის კეთილდღეობისათვის იღწვის; მით უფრო სამართლიანია დაპყრობილ მამულში თვითონ შემოაქროლოს ცხენი „მამულისათვის, სარწმუნოებისათვის, სახელისათვის!“ ცხადია, ამგვარ უკომპრომისობას სათანადო შედეგიც მოჰყვა. ალექსანდრე ბატონიშვილი უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე იბრძოდა რუსული იმპერიის წინააღმდეგ. ის უცხოეთში გარდაიცვალა, „მოყვარე მტრისაგან“ დევნილი.

საქართველოს თავისუფლებისათვის ბრძოლის, დამოუკიდებლობის აღდგენის მცდელობის ისტორიაში განსაკუთრებული მოვლენაა 1832 წლის შეთქმულება. ამ თარიღმა ცხადყო საქართველოს ერთიანობისა და თავდახსნის გადაუდებელი აუცილებლობა. რუსული იმპერიის პყრობილების უღელი მძიმედ დაანვა პოლონელ ხალხსაც. „პოლონურ რომანტიზმს საფუძვლად წმინდა პოლიტიკური ხასიათის ფაქტორი დაედო. ის იმ პერიოდში (1822 – 1863) განვითარდა, როდესაც პოლონეთის სახელმწიფოებრიობა არ არსებობდა, მშობლიური ენა, მწერლობა, კულტურა სასტიკად იდევენებოდა.“ (ლომიძე 2012: 199) ჩვენი მსჯელობის საგანია ქრონოტოპული მოდელის ზოგადი სახე ქართველი და პოლონელი რომანტიკოსი პოეტების: ნ. ბარათაშვილისა და ადამ მიცკევიჩის ზოგიერთ ქმნილებაში. აღვნიშნავთ, რომ კვლევისას განვიხილავთ ისტორიულ-რეალურ

ქრონოტოპს, რეალურ სივრცესა და რეალურ დროს, რამაც ასახვა ჰპოვა მათ მხატვრულ სივრცეში. კონკრეტულად: ყურადღებას ვამახვილებთ საქართველოსა და პოლონეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ვითარებასა და დროზე, რაც ნიშანდებულია ეროვნულ-განმათავისუფლებელი იდეებით და თავის მხრივ გამოიხატა მხატვრულ სიტყვაში, დასახელებული პოეტების ნაკალმარში ამეტყველდა მონობის სუსხიანი რეალობა და თავისუფლების წყურვილი. გაჩნდა მხატვრული სახეები, ლექსები, რომლებიც იმ ისტორიულ ჟამს და განწყობას წარმოაჩენს.

მხატვრული სახეებით, ხერხებით, მკვეთრი კონტრასტებით, საკითხის სიმძაფრითა და აქტუალურობით გამოირჩევა ნ. ბარათაშვილის ჩვენამდე მოღწეული ერთადერთი პოემა „ბედი ქართლისა“. ის ბევრჯერ ყოფილა მკვლევართა ყურადღების ობიექტი იდეის, პოლიტიკური კონცეფციის, პოეტური ხელოვნების განსახილველად.

პოემა დათარიღებულია 1839 წლით. სიუჟეტის განვითარებაზე თვალის მიდევნება ხაზს უსვამს, რომ სახეზეა ისტორიული ანაქრონიზმი: კრწანისის ბრძოლის შემდეგ განიხილება რუსეთისადმი ნდობის საკითხი, რომ დაქვემდებარების შემდეგ „მან მოსცეს ქართლს კეთილდღეობა“, ამავე დროს ტექსტის დონეზე წარმოჩენილია ისტორია: კრწანისის ველი, ბრძოლა სპარსელების წინააღმდეგ, მეფისა და ლიონიძის დიალოგი. პოემაში ისტორიული მასალა ფონი და საფუძველია ეპოქის აქტუალური პრობლემის გასაანალიზებლად. როგორია კონკრეტულ შემთხვევაში შთაგონებითი განწყობისა და მხატვრული ნაწარმოების დრო-სივრცე? პოეტი არ არის ისტორიული რეალობის მკვიდრი. 1839 წელს (როცა დაიწერა ნაწარმოები) უკვე კარგა ხნის გადაწყვეტილია რუსეთთან მოკავშირეობის საკითხი, გაცემული და დარბეულია 1832 წლის შეთქმულება, მაგრამ მხატვრულსა და რეალურ დრო-სივრცეს ამთლიანებს აბსტრაქტული ფენომენი – თავისუფლება, აღზევებული წყურვილი თავისუფლებისა.

ბახტინისთვის ქრონოტოპი ერთგვარი საზომია იმისა, „თუ კონკრეტული ეპოქისა და კონკრეტული ჟანრის პირობებში როგორ ხორციელდება რეალური, ანუ ისტორიული დრო-სივრცისა და ისტორიისათვის მნიშვნელოვანი პიროვნებების სინთეზი, აგრეთვე მხატვრული დროის, სივრცისა და პერსონაჟების მათთან შეთავსების პროცესი“ (რატიანი 2008: 52) ამ თვალსაზრის-

სით საოცარი მთლიანობით, დახვეწილობით არის აგებული „ბედი ქართლისა“. ზოგადად, ჟანრის სპეციფიკა განაპირობებს დრო-სივრცის მონაცვლეობას; პოემაში სიუჟეტი არსებითად არ იცვლის დროსა და სივრცეს: ეს არის კრწანისის ბრძოლის ველი, ბრძოლის შემდეგ არაგვის ხეობა და მთიულეთი. მტკიცეა მოქმედებისა და დისკუსიის მიზეზ-შედეგობრივი ჯაჭვი, რეალურია ისტორიული სივრცე. პოეტის მიერ ოსტატურად შექმნილი მხატვრული სამყარო კანონზომიერად ითავსებს პერსონაჟებს, მათ პოლემიკას საქართველოს ხვალისდელი დღის შესახებ. ამ შემთხვევაში შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ქრონოტოპი ისტორიული მოვლენაცაა და ჟანრულიც. ამის დასტურია პოემაში მეფისა და სოლომონ ლიონიძის დისკურსი, ასევე სოფიოს სიტყვები; „რას არგებს კაცსა დიდება, თუ მოაკლდება თავისუფლება!“ – დასკვნითი ნაწილია ამ სინთეზირების.

ნ. ბარათაშვილი საქართველოს თავისუფლების აღდგენისთვის შეთქმულების მზადების პერიოდში 15 წლის ყმანვილკაცი იყო, მხოლოდ „სულიერი ასაკოვნების“ გამო იყო გარკვეული ამ ვითარებაში. ადამ მიცკევიჩი კი მონიჭული ჭაბუკია თავისი ქვეყნის ბოხოქარი ეროვნული მოძრაობისა და გამძაფრებული ნაციონალური თვითშეგნების აღზევების პერიოდში, ის თავისი ქვეყნის მომავლისთვის აქტიური მებრძოლი, უაქტიურესი მოქალაქე და კლასიკოსი რომანტიკოსია – მას იცნობენ და აღიარებენ. ის „არამარტო მწერალი კლასიკოსია, არამედ პოლონელი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის სულისჩამდგმელი და აქტიური მონაწილე“ (ლომიძე 2012; 209)

1817 წელს ადამ მიცკევიჩმა რამდენიმე თანამზრახველთან ერთად შექმნა „ფილომანტების“ (სიბრძნის მოყვარულთა) საზოგადოება. 1819 წელს „ფილომანტების“ საფუძველზე შეიქმნა „ფილარეტების“ ორგანიაცია. მისი 100-მდე წევრი დააპატიმრეს, 1823 წლის 22 ოქტომბერს – ადამ მიცკევიჩიც.

საგულისხმოა, რომ 1832 წლის შეთქმულების მონაწილე ქართველები (და არა მხოლოდ) უკვე იცნობდნენ ადამ მიცკევიჩის შემოქმედებას. იმ დროს კავკასიაში იმყოფებოდნენ გადმოსახლებული პოლონელები – მიცკევიჩის მეგობრები და თანამებრძოლები, რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ მებრძოლნი. თავისუფლებისთვის მებრძოლ პოლონელთა შორის თავის დროზე განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობდა ადამ

მიცკევიჩის „ფილარეტების სიმღერა“. ლექსში ხაზგასმულია ღირსეული სიცოცხლის არსი და აუცილებლობა:

„ბრბო ისევ ოქროს ბრჭყვიალით / დათვრეს და მოილხინო-
სა! / ჩვენა ვსვამთ ოქროს ფიალით / მაგ სანაქებო ღვინოსა! /
თავისუფლებას ვერ ვნახავთ / ფუჭი, კაზმული სიტყვებით; / თუ
ჩვენს თანხმობას შევლახავთ, / გვიჯობს გაგჩუმდეთ სავსებით“.
/ (თარგმნა აკაკი გელოვანმა, ინტერნეტმასალა).

ნათელია სათქმელის არსი: ბრბო ამოა სიამეშია, ღირსება თავისუფლებისათვის ბრძოლაა, რომელსაც ძალას რწმენა და გულთა გამთლიანება აძლევს: „ჩვენთვის ხომ ძალა რწმენისა ძალთა ზომაზე მეტია“ (იგივე ინტერნეტმასალა). ცივ გონებაზე აღმატებულია გულთა კავშირი: „ფარგალი რაღას გვიკეთებს, სად გული გულებს ენდობა“...

„გული ინტუიტური ცნობიერების იარაღიაო“, – ამბობდა ბლემ პასკალი. ეს ცნობიერება ზეადამიანურია, მისი სიმძაფრე და სინატიფე უფლისგან, ადამიანის უფლისადმი დამოკიდებულებიდან მომდინარეობს, რადგან არსებითად აუცილებელი ცნებაა: „რაც არსებობს ადამიანის სულში, არის ცნება უზენაესი სუბსტანციის, მთელი სამყაროს შემოქმედის, ყველა მოვლენის საბოლოო მიზეზის, ღმერთის შესახებ“ (გაბრიელ ეპისკოპოსი 1993: 91). ნ. ბარათაშვილისა და ადამ მიცკევიჩის მხატვრულ ნააზრევში ინტუიტური ცნობიერება ნაკვებია სამშობლოს მძიმე ხვედრით განპირობებული სულიერი ტკივილით. სულის იარა შინაგანი სამყაროს სევდა-მწუხარებას ამძაფრებს და ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებაში მისი გამოხატვა მასშტაბურ ხასიათს იღებს ლექსში „ჩემი ლოცვა“:

„გულთა მხილავო, ცხად არს შენდა გულისა სიღრმე; / შენ უწინარეს ჩემსა უწყი, რაც ვიზრახო მე / და ჩემთა ბაგეთ რაღა დაუშთ შენდა სათქმელად? / მაშა დუმილიც მიმითვალენ შენ-
დამი ლოცვად!“ (ბარათაშვილი 1993: 88)

აქ სულიერი მიახლება უფალთან, ინტუიტური წვდომა დუმილის ესთეტიკამდეა ამაღლებული. ჩვენი დროის უდიდესი სულიერი მამა ბერი პაისი ამბობდა: „თუ ადამიანს სტიკვა ის, რისთვისაც ლოცულობს, მაშინ იგი ერთი ამოოხვრითაც კი ასრულებს გულისმიერ ლოცვას“ (ლსმე 2007: 198).

ადამ მიცკევიჩის „ქარიშხალი“ (თარგმნა თედო ბექიშვილმა) ახმიანებს წრფელი ლოცვის ძალის ნატვრას. ამოგოდებასავით

ჟღერს: „ბავშვით ვისაც კიდეც ლოცვისა სჯერა“, მაშინ, როცა „განწირულ ხომალდს აღარ ძალუძს გეზის გაგნება“. აქ ადამიანური ვნება, ბრძოლის ჟინი, ერთგვარი შიშიც იკვეთება, ხოლო ბარათაშვილის „ჩემი ლოცვა“ უფალს მიანდობს ხომალდს:

„არა დაჰქროლონ ნავსა ჩემსა ქართა ვნებისა, არამედ მოეც მას სადგური მყუდროებისა...“ (ბარათაშვილი 1993: 87).

ხომალდი, ნავი სახისმეტყველებით აზროვნებაში ცნობილი სიმბოლოა წუთისოფლისა. განხილულ შემთხვევებში პოეტთა განსხვავებული სულიერი მდგომარეობა იკვეთება: ბარათაშვილის აბსოლუტურული მინდობა უზენაესისადმი, ადამ მიცკევიჩის გონებისმიერი სწრაფვა უფლისადმი. საგულისხმოა, რომ ადამ მიცკევიჩი თავის ლექციების კურსში (პარიზის კოლეჯ დე ფრანსიში კითხულობდა გარკვეული პერიოდი) შემოქმედებით უშუალობას უკავშირებს ინტუიტიური წამის მოხელთების სიმსუბუქეს.

1832 წელს ადამ მიცკევიჩმა გამოაქვეყნა „დრეზდენის ძიადები“ („ძიადების“ მესამე ნაწილი). აქ სიუჟეტის უმთავრესი მონაკვეთი აიგო 1823 -1824 წლებში „ფილარეტთა საზოგადოების“ დევნის ისტორიაზე. მხილებულია თვითმპყრობელი რუსეთი. „ფილარეტების სიმღერასა“ და „დრეზდენულ ძიადებში“ იკვეთება ტექსტის დონეზე ისტორიის წარმოჩენა, რეალიზებულია ჟანრი. ეს ყოველივე არის პროდუქტი რეალურ-ისტორიული ქრონოტოპისა. ორივე ნაწარმოები შთაგონებულია კონკრეტული ვითარებით კონკრეტულ დროში.

ქვეყნის ბედით შთაგონებული და შექმნილია პოემა „პან თადეუში“. მას უწოდებდნენ „პოლონური ცხოვრების ენციკლოპედია“. „პოემა გაჯერებულია ღრმა ეროვნული იდეით-ეროვნული ერთიანობის აუცილებლობით ქვეყნის დამოუკიდებლობის დაკარგვის მოსალოდნელი უბედურების წინაშე“ (ლომძე 2012: 214). პოეტი ხანგრძლივად მუშაობდა ამ ქმნილებაზე, შექმნა საინტერესო სიუჟეტი და მხატვრული სახეები.

ორმა რატიანი ქრონოტოპის თეორიაზე საუბრისას აღნიშნავს: „მიუხედავად გარდამავალი პრიორიტეტულობისა, დრო და სივრცე ერთ კონკრეტულ მთლიანობას შეადგენენ და არ მოიაზრებიან ერთურთის გარეშე“ (რატიანი 2007: 52). ორი სხვადასხვა ქვეყნის პოეტის ჩვენ მიერ განხილული ნაწარმოებები ამ კონტექსტით განიხილება. მხატვრულ-ლიტერატურულ ქრო-

ნოტოპს ერწყმის შემოქმედთა ყოფითი ქრონოტოპი, ამიტომაც ჰქონდა ადამ მიცკევიჩის პოეზიას მონოდების ძალმოსილება, ხოლო ნიკოლოზ ბარათაშვილის „ბედი ქართლისა“ ზოგად ცნებად იქცა და სამშობლო ხვედრით გულშეურვებულთა დროდაუდებელ ამოგოდებად: ვაი, ჩვენო ქართველის ბედო!

ამდენად, ლიტერატურული ნაწარმოების კვლევა ბახტინისეული ქრონოტოპის კონცეფციით წარმოაჩენს მიზეზს, საფუძველს ქმნადობისა და ამთლიანებს ამ შემოქმედებითი მუხტით შექმნილი ნაწარმოებების რეალურ-მხატვრულ სივრცეს.

ნიკოლოზ ბარათაშვილისა და ადამ მიცკევიჩის შემოქმედების ზოგად შტრიხებზე დაკვირვებით ვასკვნით:

ა) მათი ეპოქის რეალური დრო-სივრცე როგორც ფაქტი არსებობს და კვებავს პოეტთა შთაგონებას, მათ მხატვრულ სამყაროს, გარდაიქმნება ზოგადადამიანურ სევდა-ტკივილად.

ბ) რეალიზებულია ჟანრი, ასახულია პერსონაჟთა ინდივიდუალური დროსივრცული ველი, სადაც ანონიმურად მკვიდრობს ავტორი.

ლიტერატურა

ბარათაშვილი, ნიკოლოზ. 1993. *ლექსები. ბედი ქართლისა, წერილები.* თბილისი.

გაბრიელ ეპისკოპოსი. 1993. *ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები.* თბილისი.

ევგენიძე, იუზა. 1982. *ქართული რომანტიზმის საკითხები,* თბილისი.

რატინი, ირმა. 2007. *მიხაილ ბახტინის მეთოდოლოგიური კონცეფცია დიალოგიური კრიტიკა), ლიტერატურის თეორია, XX საუკუნის ძირითადი მეთოდოლოგიური კონცეფციები და მიმდინარეობები.* თბილისი.

ლომიძე, გაგა. 2012. *პოლონური რომანტიზმი, ქართული რომანტიზმი, ნაციონალური და ინტერნაციონალური საზღვრები.* თბილისი.

ლსმე: *ღვთიური სიბრძნის მართლმადიდებლური ენციკლოპედია.* 2007. თბილისი. [https:// presa.ge/new /?m=&AID=18297](https://presa.ge/new/?m=&AID=18297) (15.08. 2012)